

Dejan Vuk Stanković
Učiteljski Fakultet,
Univerzitet u Beogradu

ETOS I POLITIKA EPISTEMOLOŠKE ODGOVORNOSTI¹

Mile Savić ostavio je dubok trag u srpskoj filozofiji. Njegov prerani odlazak nameće potrebu da se preciznije, potpunije, ali i autentičnije, evocira duh i slovo njegovog dela. U filozofiji, valja početi od onoga, što je prvo i najvažnije, tačnije od onoga što je određujući princip prisutan u delu jednog autora. U Savićevom delu, reč je o stavu prosvetećenosti. Stav prosvetećenosti je intelektualni *credo* Mila Savića. Ovo duhovno i praktično držanje obeleženo je verom u moć ljudskog uma da stekne znanje, sposobnošću da ga stalno usavršava, kao i imperativom da kritički preispita učinke umske delatnosti na saznajnoj i praktičkoj ravni. Ovo duhovno načelo prošlo je Savićevo mišljenje od njegovih filozofskih početaka sve do tekstova pozne faze u kojima se pokreću pitanja politike, kulture i obrazovanja.

Načelno, umska orijentacija Savićevog mišljenja ogleda se u otvorenoj spremnosti da se bavi ključnim filozofskim temama i dilemama, i to pre svega, u savremenoj filozofiji. Od prvog zapaženijeg dela »Bitak i razumevanje« u kome je izložena Hajdegerova filozofska pozicija, preko dela »Izazovi marginalnog«, sve do knjige »Vanredno stanje«, Savićeva filozofija na jasan i pregledan način, često i iscrpno, tumači složene probleme, poput kraja

---

¹Tekst uvodnog izlaganja na skupu Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu »Nasleđe Mila Savića«, održanog u Beogradu, 5.03.2015.

metafizike u ranoj Hajdegerovoj filozofiji ili pak otvara pitanja o misaonim zapletima u sporu Moderna-Postmoderna. Valja posebno pocrtati da je Mile Savić kao autor veoma jasan i nikada misaono konfuzan. Prema Hajdegeru i postmoderni zauzeo je odmeren stav. Filozofske spise ovih autora nije ni potcenio ni precenio. U njegovom delu nema sklonosti lakomislenom podržavanju jezičkog izraza i stil pisanja velikih autora, poput Hajdegera, Deride ili Liotara. Štaviše, njegovo delo predstavlja uverljivo svedočanstvo da se heremetičnost filozofskog diskursa može prevladati skrupuloznim analitičkim postupkom, precizno vođenim stilom pisanja i zaključcima koji su argumentovano utemeljeni.

Druga važna karakteristika radova Mila Savića je neskrivena tendencija ka legitimisanju pluraliteta filozofskih diskursa. Načelna heterogenost filozofskog diskursa svedočanstvo je epohe u kojoj, Savić pisao i živeo. Otvorenost za različite mogućnosti tumačenja i iskazivanja filozofskih stanovišta omogućila je duhovno sadržajan uvid u problematiku tradicionalne metafizike, ali i proučavanje jezika, racionalnosti, politike i istorije. Dokaz u prilog ovom tvrđenju jesu Savićeve knjige posvećene dometima kritike logocentrizma u savremenoj filozofije, te skrupulozne filozofske egzegeze tradicije Prosvetiteljstva.

Uporedo sa razmatranjem ključnih teorijskih tema savremene filozofije, Mile Savić je postepeno razvijao i razvio osobenu sklonost ka tumačenju lokalnih teorijsko-praktičnih izazova. Od odnosa znanja i politike, preko problema vezanih za kulturu i obrazovanje, zaključno sa fundamentalnim političkim pitanjima, Savićeva misao prepoznala je mnogobrojne često nedovoljno iskazane argumente i protivargumente koji su u osnovi političkih sporenja, društvenih sukoba, te različitih kultur-istorijskih matrica koje definišu horizont naše savremenosti. Svest o značaju i značenju lokalnih duhovno-političkih napetosti, ukazuje na jednu važnu karakteristiku Savićevog mišljenja koja se može nazvati dijagnostičkom. Reč je o varijaciji dobro poznate Hegelove misli o »filozofiji kao svom vremenu u mislima zahvaćenom«. Savić podrazumeva da postoji nužnost da filozofija iskorači iz apstraktnog akademizma, te da se posveti kritičkoj analizi

onoga što se neposredno događa u stvarnosti. Umno uobličavajući stvarnosti kroz njeno potpuno i precizno razumevanje, filozofska misao postaje i potvrđuje se kao nešto duhovno delotvorno i praktički relevantno.

Spoj konceptualne analize i dijagnostičkog karaktera filozofskog mišljenja posebno dolazi do izraza u centralnoj temi bogatog Savićevog filozofskog opusa – odnosu politike i filozofije. Višeznačan odnos težnje ka znaju i težnje ka sticanju, uvećanju i održanju moći, Savić posmatra na globalnom i lokalnom planu. Tematizacija odnosa filozofije i politike, proističe iz prirode ova dva za ljudsko postojanje, vanredno bitna fenomena. U pretenziji filozofije da stvarnost u apodiktički i potpuno razume, nesumnjivo se otkriva i njena težnja da ponudi neumitnu projekciju budućnosti, posebno na političko-istorijskoj ravni. S druge strane, politika ne svodi isključivo težnju za kontrolomna sredstvima prinude i ekonomskim dobrima, već se manifestuje i kroz tendenciju da se što je više moguće, habermasovski rečeno, kolonizuje i sfera duha, odnosno sfera u kojoj se formiraju perceptivno-interpretivna i emotivna stanovišta građanstava.

Koloplet mnogostrukih odnosa između politike i filozofije, Savić kritički analizira kroz pojmovnu figuru intelektualca. Izbor intelektualca kao teorijsko-praktične figure nije nimalo slučajan. Naime, ovaj socijalni akter pojavljuje kao svojevrsni posrednik između sfere znanja i sfere politike. Delotvornost medija, te primat demokratskog političkog poretka u savremenom društvu, intelektualca čini posebno politički senzibilnim i odgovornim pred istorijskim, političkim i širim epohalnim izazovima. Složenost intelektualnog angažmana u savremenom svetu, Savić prikazuje preciznom tipologijom koja pokušava da precizno i potpuno da opiše i objasni ovaj fenomen.

On razlikuje: 1) **tradicionalnog intelektualca**, tačnije osobu posvećenu sticanju i unapređenju saznanja, lišenu dnevno-političkih pretenzija i sumnjičavu prema »velikim istorijskim pričama«, 2) **kritičkog intelektualca**, osobu koja daje primat najčešće avangardnom političkom angažmanu nad otkrivanju istine i sticanju i unapređenju znanja, 3) **funkcionalnog intelektualca**, osobu koja je neposredno u

službi dnevne politike i koja teži da uspostavi ravnotežu između između konceptualnog okvira svoje filozofije ili naučnog istraživanja i dnevno-političkih odluka.

Posmatrajući fenomen intelektualca u politici odnosno fenomen politike filozofsko-naučnog diskursa, Mile Savić primećuje i posebno pocrtava da se u pojmu kritičkog i funkcionalnog intelektualca događa svojevrsna neravnoteža između naučno-filozofske lojalnosti istini i praktično-političkog angažmana. Primat dnevno-političkog nad duhovnim, tačnije naučno racionalnim i praktički razboritim specifična je oznaka ove vrste intelektualca i svojevrsna oznaka vremena u kome živimo. I dok je funkcionalni intelektualac otvoreni i neskriveni službenik političke klase i tvorac ideologema na kojima ona često dugo i istrajno parazitira, dotle kritički intelektualac sklon moralitičko-retoričkoj mimikriji. Ipak i kod njega, kako to primećuje Savić, postoji nesumnjiv primat sfere političkog nad intelektualnim: »kritički diskurs u humanističkim disciplinama neopravdano zamenjuje pitanja epistemološke norme s pitanjima pre naglašenog praktičnog normativizma i tako podstiče nepoverenje i u teorijski i praktički značaj humanističkih nauka»²

Zanemarivanje epistemološke odgovornosti ima raznovrsne negativne učinke: pojednostavljivanje u osnovi složenih socijalno-istorijskih fenomena, rađanje apstraktnih, često nereflektovanih stanovišta koje su polazna osnova za razumevanje stvarnosti, uspostavljanje kategoričkog tona u izlaganju kvazinaučno-filozofskih gledišta koje maska za dnevno-politička stanovišta i rodno tlo svake vrste moralizma u javnoj sferi. Kulturno-istorijski korenovi duhovno-političkih tendencija i praksi nalazi se u simplifikovanoj interpretaciji misaonih motiva i zaključaka Prosvetiteljstva. Ova simplifikacija posebno se odnosi na javnomnjenjsku sferu i svet real-politike u kome intelektualci igraju značajnu ulogu. Stoga, Savić često podseća, da teorijsko-praktični zapleti pojednostavljene interpretacije

---

²Mile Savić „Politika filozofskog diskursa“, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004, str. 247.

Prosvetiteljstva, relevantno određuju aktuelnu političko-medijsku konstelaciju u srpskom društvu i državi u poslednje dve decenije.

Kao i svaki pisac koji pretenduje na oreol autora i Mile Savić nastojao je da razvije vlastiti kategorijalni aparat. Pojmovi, poput **dostojanstvenog opstanka**, **objekt-društva** i **ist-moderne**, nažalost, ostali su naravni plauzabilnihintuicija, bez potpuno razvijenog oblika. Ipak, ovi zameci pojmova su svedočanstvo o vremen u kome živimo. Ist-moderna označava proces bezuslovno prihvatanja zapadnih modernizacijskih procesa u društvima u tranziciji. Objekt-društva su društva koja su lišena suvereniteta u donošenju odluka o spostvenoj sudbini, dok zahtev za dostojanstvenom egzistencijom pojednica i naroda, izražava normativni zahtev koji može da figurira kao moralni i istorijsko-politički kompas u vremenima eksternne neizvesnosti, političke smutnje i istorijske konfuzije. Uz navedeno, valja ukazati i da epistemološki odgovoran javno-politički angažman podrazumeva i određeni oblik rehabilitacije aristotelijanske ideje o praktičkoj racionalnosti. Ovaj oblik znanja treba da pripremi osnovu za smislene političke odluke koje su uvek situirane u složeni istorijski kontekst i trebalo bi da budu racionalne. Suočavajući na sinsuficijencijom epistemološke odgovornosti svojstvene kritičkom intelektualcu, Savićeva filozofija, poprima, pored dijagnostičke i terapeutsku dimenziju. Savić smatra da filozofija, po pretpostavci, ali pre svega i iznad svega, po konkretnom pažljivo izvedenom zaključku, treba da nas oslobodi od prošlih i aktuelnih zabluda svojstvenih intelektualcu, socijalnomakteru, koji smisao svoje delatnosti uvek i svuda traži na granici između politike i sfere teorije.

Dijagnostičko-terapeutska dimenzija filozofskog mišljenja glavni pokretač je u poznim godinama njegove spisateljsko-javne delatnosti. Upravo ova aktivnost konkretizovana je na više različitih, a u isti mah što posredno ii neposredno, povezanih ravni. Od politike, kulture sve do obrazovne politike. Tekstovi posvećeni obrazovanju i aktuelnom smislu i značenju učiteljskog poziva svedočanstvo su o potrebi kritičkog preispitivanja glavnih tokova u promišljanju koncepcije obrazovanja i obrazovnoj praksi u Srbiji. Savić odlučno suprostavlja humanistički ideal obrazovanja zasnovan na potrebi stalnog usavršavanja čovekovih

saznajnih, moralnih i estetskih sposobnosti sa ekonomistički vođenim tvrđenjem, prema kome, je obrazovni proces isključivo i jedino relevantan ukoliko zadovoljava potrebe tržišta. Uz to postoji i nesumnjiva kritička distanca naspram propovedanja odveć apstraktnih proklamacija utemeljenih na vesternizovanom političkom diskursu, koji je lišen uporišta u duhovno-istorijskoj, socijalno-kulturološkoj matrici srpskog naroda.

Nalik Slobodanu Jovanoviću, a značajno inspirisan Karlom Jaspersom i Konradom Arturom Lismanom, Savić odlučno veruje u nužnost realizacije humanističkog ideala u obrazovnoj politici i praksi. Lišen humanističkog uporišta, obrazovni proces postaje puki instrument tržišnih odnosa, svodeći pojednicajedni i isključivo na robu. U isti mah, iskorenjivanje tradiranih kulturoloških obrazaca, koje prati preuzimanje simplifikovanih etičko-političkih dominantnih diskursa, lišava nas identitetskog uporišta, presudno važnog za svaku naciju. Isto tako, nedostak humanističkog diskursa u obrazovnom procesu, svakog građanina i građanku ostavlja bez mogućnosti da se konstituiše i realizuje kao slobodna i racionalna individua. Na mnogim kritički opaskama koje se tiču statusa i uloge univerziteta u društvu, stanju obrazovnih institucije, te aktuelnom trenutku učiteljskog poziva, Savićeva misao poprima već navedenu terapeutsku dimenziju. Ona nas kroz jegrovito navođenje nedostaka aktuelnih koncepcija i praksi, sprečava da istrajavamo u političkim opsenama, (samo) nametnutim ideološkim idiosinkrazijama i hegemonistički nastrojenim glavnim tokovima prisutnim u političko obrazovnoj praksi. U isti mah, ona nas poziv na smislen duhovni otpor i praktičko nepristajanje na obrasce mišljenja i delanja koji nas lišavaju izvornog humaniteta, koji se ogleda u stalnom napredovanju usferi misli i sferi smislenog ljudskog delovanja na individualnom, kolektivnom i istorijskom planu.

I na kraju, ne manje važno, spisateljska, predavačka i javna delatnost Mila Savića svedočanstvo je da filozofska misao nije nešto krajnje anonimno i apstraktno. Sklonost ka teorijskom pluralizmu u tumačenju relevantnih filozofskih problema podrazumeva ličnost koja u sebi nosila i pokazivala naročit osećaj za ljude, tačnije sklonost da se uvaži različito i drugačije. Takođe, filozofska potreba za argumetovanim

govorom bila je oslonjena na slobodan i hijerarhiji nesklon duh, dok je velika duhovna energija prožeta radoznalošću dobila svoj izraz u širokom nizu tema koje Savić dosta skrupulozno istraživao. Kričička distanca prema velikim ideološkim pričama, dobila je potvdu u politici epistemološke odgovornosti koja je veruje u značaj praktičnih, i na prvi pogled malih koraka, koji su stvaraju preduslove za uspeh. Prirodni osećaj za pravdu, te ukorenjenost u kulturni i misaoni obrazac sopstvene nacije otvara je prostor za specifični *ethos* epistemološke odgovornosti, odnosno dužnost mislioca da istraje u svojim uverenjima uprkos odnosima većine i manjine u društvu ili pak kulturno-obrazovnoj zajednici. I najzad samo građanska sloboda i lična hrabrost, mogla je da bude osnova za prevazllaženje duha nacionalnog defetizma koji se fatalno nadvio na Srbijom poslednjih decenija.